

סוגיית עד זומם משלם לפי חלקו

הרב חננאל שחרלובסקי

ראשי פרקים

א. הצגת הגמרא

ב. הסבר דברי הרמב"ן בקטע הראשון, הקושי בדבריו

ג. הסבר דברי הרמב"ן בקטע השני והשלישי, ותירוץ הקושי

ד. הסבר חידושו של הרמב"ן

ה. ביאור הגר"א בחו"מ סי' א אות כב

א. הצגת הגמרא

בגמ' מכות ב, ב מובאת דעת ר"ע שסובר שחיוב עדים זוממים הוא קנס. ומזכיר זאת רב נחמן: "תדע שהרי ממון ביד בעלים ומשלמים".

בהמשך מובאים דברי רב נחמן אמר רב יהודה אמר רב: "עד זומם משלם לפי חלקו". ומתלבטת הגמ' למה כוונתו. ומסביר רבא: "אמר רבא באומר עדות שקר העדתי". על כך מקשה הגמ': "כל כמיניה כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד". ומסקנת הגמ': "אלא באומר העדנו והזמנו בבי"ד פלוני". ושואלת הגמ': "כמאן דלא כר"ע, דאי כר"ע הא אמר אף אינו משלם על פי עצמו". ומעמידה הגמ': "אלא באומר העדנו והזמנו בב"ד פלוני וחיובנו ממון". ומסבירה הגמ' את החידוש בדברי רב: "ס"ד אמינא כיוון דלחבריה לא מצי מחייב ליה, איהו נמי לא מחייב קמ"ל".

פירושים רבים נאמרו לדברי רבא, "באומר עדות שקר העדתי" ולקושיית הגמ' על דבריו, "כל כמיניה וכו'". אנו לא נעמוד במאמר זה עליהם, אלא על שיטת הרמב"ן בסוגיא, בהשוואה לדברי הריטב"א ובהתייחסות לדברי הגר"א בשו"ע חו"מ סי' א.

ב. הסבר דברי הרמב"ן בקטע הראשון והקושי בדבריו

בחידושי הרמב"ן מודפסים שלושה קטעים. לענ"ד שלושת הקטעים הם דיבור אחד ארוך, מפני ששני הקטעים האחרונים הם המשך והתייחסות לדברי הרמב"ן בקטע הראשון. וכן נראה לדייק גם מלשון הרמב"ן בו' החיבור בתחילת כל קטע.

הקדמה זו חשובה להבנת דברי הרמב"ן.

וז"ל הרמב"ן בקטע הראשון: "תדע שהרי ממון ביד בעלין ומשלמין. לאו למימרא שאם שלמו אינם משלמין, אלא לומר שאע"פ שלא שלמו משלמין".

נראה שכוונת הרמב"ן במשפט הראשון להוציא מידי טעות, שנחשוב עפ"י דברי הגמ' שדין חיוב עדים זוממין הוא דווקא כאשר הממון ביד הבעלים (הנתבע). בא הרמב"ן לומר, שאין הדבר כן, אלא גם כאשר שילמו הבעלים חייבים העדים הזוממין.

מאיזה דין הם משלמים? בפשטות מדין כאשר זמם ונראה שהרמב"ן סובר כדעת תוס' בב"ק ש"ע חייבים בממון גם בכאשר עשה. ואין לפרש שכוונת הרמב"ן לחיוב מדינא דגרמי אותו הוא מזכיר בהמשך כפי שנבאר להלן.

בהמשך כותב הרמב"ן: "ומיהו כיוון שלא שלמו משלמין קנס הוי לעולם". כוונתו, שאין לחלק ולומר שמה שאמר ר"ע שחיוב עדים זוממין הוי קנס, זה דווקא בכאשר זמם, אך אם כבר שילמו חיוב הע"ז הוא ממון, שהרי כאן היה נזק בפועל, ובא הרמב"ן לומר שאין לומר כן, מפני שחיוב הע"ז הוא חיוב אחד, וגם בכאשר עשה הוא חיוב על הכאשר זמם ונחשב קנסא. ומכאן ברור שאין הרמב"ן עוסק כאן בחיוב

¹ ד, ב ד"ה "עדים זוממין"

² וכן כתב בדעת הרמב"ן הגאון ר' א"ז מלצר בהגותו. אמנם הריטב"א כאן ד"ה "תדע" כותב דברים דומים לרמב"ן וז"ל: "ואע"פ דכי שילם נמי איכא הזמה ומשלמין, כיוון דכי לא שילם משלמים, קנסא הוא". ובפשטות גם כוונת הריטב"א היא כפי שאנו מסבירים ברמב"ן, לומר שמשלמין גם בכאשר עשה ובכל אופן הוי קנס. אך הדברים נסתרים מהמשך דברי הריטב"א שם מפורשת שיטת הריטב"א (ונראה שכן הוא נוקט גם בדעת הרמב"ן) שגם בממון אנו אומרים כאשר זמם ולא כאשר עשה. וקשה לומר שדברי הריטב"א בתחילה, הם דווקא לפי שיטת התוס' בב"ק, הסוברים שבממון חייבים הע"ז גם בכאשר עשה. ולכן לכאורה חייבים לומר שכוונת הריטב"א במה שכתב, "ואע"פ דכי שילם נמי איכא הזמה ומשלמין". הכוונה לתשלום משום דינא דגרמי, והיינו חושבים שבגלל חיובים בכאשר עשה משום דינא דגרמי, גם מה שמשלם משום כאשר זמם אינו קנסא אלא ממונא. וכמו שפירשנו כן בריטב"א אולי נפרש כך גם ברמב"ן. אך ברמב"ן א"א לפרש כן. וגם בריטב"א פירש זה קשה הן בסברא והן בלשון, שלא היה צריך לומר "כיוון דכי לא שילם נמי משלמים, קנסא הוא". לשון נמי לא מתאימה לפירוש שהוצע לעיל. ועי' להלן בהערה 12 דרך נוספת לפרש את דברי הריטב"א כאן ואת הרמב"ן.

תשלום משום דינא דגרמי, שעל כך אין שום סברא לומר דהוי קנסא, שהרי הם שני חיובים נפרדים. ובכאשר זומם הוי קנסא ובכאשר עשה כשהחיוב הוא משום מזיק הוי ממונא.

ממשיך הרמב"ן לבאר את המסקנה ההלכתית של מה שאמר קודם לכן:

ואין משלמין עפ"י עצמן לר"ע, כלומר שאם אמרו החמנו בב"ד פלוני אין משלמים אע"פ ששילם על פיהם, אא"כ הודו באמת עדות שקר העדנו, דודאי משלמים, דלא גרע מדינא דגרמי בדין את הדין וכיוצא בוי.³

כלומר הרמב"ן מבדיל בין שני מקרים. בין המקרה שמודים שהעידו שקר, ואז גם לר"ע יהיו חייבים מדינא דגרמי, למקרה שאינם מודים שהעידו שקר, שאז אין לחייבם משום דינא דגרמי, אלא רק משום כאשר זומם ועל כך הם פטורים לר"ע משום דהוי מודה בקנס.

על הסבר זה ברמב"ן קשה. הרי כאשר הם מודים שהזמנו, הם מודים בכך שיש שני עדים שהעידו שהראשונים העידו שקר, והתורה הרי האמינה לעדים האחרונים המזימים, וא"כ מדוע שלא יתחייבו גם במקרה זה משום דינא דגרמי? הרי בתוך דבריו כלולה הודאה שיש שני עדים שמעידים שגרם נזק בעדותו.⁴

וייתכן היה לתרץ לפי דברי ההפלאה בכתובות⁵ שכותב שיש להבדיל בין סתם מיגו נגד עדים, שם אנו פוסקים שמיגו נגד עדים לא אמרינן, לבין מיגו בעיקר העדים. פירוש שאין אנו יודעים על קיום העדים אלא ממנו (מן המודה) והוא אומר שהם עדי שקר (בעצם זהו גדר של הפה שאסר הפה שהתיר וכן משתמש בלשון זו הריטב"א המובא להלן), שלדעת ההפלאה אין לחייבו עפ"י הודאתו. וכן מפורשת שיטה זו בריטב"א כאן ד"ה "אלא באומר" וז"ל:

ומסתברא דאפילו בהא לא אמרו שהם משלמים על פי עצמן, אלא בשאומרים עדות שקר העדנו והחמנו ונתחייבנו ממון. אבל אם אומרים, עדות אמת העדנו, אלא שהחמנו על פי עדי שקר,

³ שהרי אי אפשר להוציא את הכסף מן התובע, כיוון שהודאת העדים איננה מתקבלת לבטל את הדין הקודם, וכדברי הגמ': "כיוון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד". אמנם כאשר מדובר בהזמה גמורה, יהיה חיוב העדים משום דינא דגרמי תלוי אם באופן מציאותי ניתן עכשיו להוציא את הכסף שניתן לתובע שלא כדין ולהחזיר לנתבע.

⁴ במיוחד קשה לפי שיטת הקצות (סי' לר"ס"ק ד) שהודאת בעל דין כמאה עדים איננה מצד התחייבות, אלא מצד נאמנות שחידשה התורה שאדם נאמן על עצמו במה שנוגע לחיובי ממונא, וכפי שמוכיח מדין "כל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי". וכן כאן אין לדחות, שאין בהודאתו כאן התחייבות לשלם.

⁵ יט, א ד"ה 'תוס' ד"ה 'אימא'

ונתחייבנו, אין משלמין, שהרי לפי דבריהם שלא כדין נתחייבו והפה שאסר הוא הפה שהתיר.

וכן מביא ההפלאה את דברי הריטב"א הנ"ל התומכים בדעתו ובניגוד לדעות שמביא שם שחולקות על כך.⁶

אולם קשה לומר תירוץ זה ברמב"ן. שאם היינו אומרים שאף הרמב"ן סובר כריטב"א, הרי זה נכון גם למי שסובר עדים זוממין ממונא. שסוף סוף אפילו שמודה שהזום וצריך לשלם משום כאשר זמם, הרי הוא אומר שהעדים שהעידו היו עדי שקר ואין לחייבו עפ"י הודאתו. ובדברי הרמב"ן מפורש שדווקא לר"ע אין הוא מתחייב בהודאתו זו, כשלא הודה שהעיד עדות שקר. ואילו בריטב"א מפורש שאע"פ שהודה שכבר חויב, והוי ממונא, בכל אופן כיוון שאומר שהעידו שקר, אין לחייבו על פי הודאתו, ולפי הריטב"א נראה שגם למ"ד ע"ז ממונא אין לחייבו מלכתחילה עפ"י הודאה כזו.

ג. הסבר דברי הרמב"ן בקטע השני והשלישי ותירוץ הקושי

בקטע השני⁷ כותב הרמב"ן:

והא דאקשינן כל כמיניה כיוון שהגיד שוב אין חוזר ומגיד. לאו דפטור מלשלם, דהא היא הנותנת, משום דאינו חוזר ומגיד משלם, ומאי קושיא אלא דלא מקרי עד זומם דהא עדותו קיימת.

דבריו כאן ברורים. שבא לענות על הקושי שמתעורר בעקבות דבריו הקודמים שגם לר"ע יש לחייב ע"ז שמודים שהעידו שקר מצד דינא דגרמי. א"כ קשה מדוע נדחית העמדתו של רבא, שהעמיד באומר עדות שקר העדתי ומהי הדחיה של כל כמיניה וכו'? אדרבא בגלל סיבה זו שאי אפשר לחזור מעדותם נוצר כאן נזק וחייבים לשלם משום דינא

⁶ דברי ההפלאה מתייחסים לדין, שכאשר מקיים את השטר, אך טוען שהשטר הוא שטר אמנה הוא נאמן, וצריך המלוה לקיים בעצמו את השטר, כמו כאשר טוען הלוה, שהשטר פרוע (ולא כרב הונא שחולק שם). ודן ההפלאה אם הוא נאמן גם כאשר הוא אומר שאף העדים ידעו שהשטר הוא שטר אמנה, שלפי דבריו העדים שחתמו על שטר זה הם עדים רשעים. ומכאן הוא דן גם על מקרה כשלנו, שהוא מודה שנתחייב על פי עצמו אך טוען שהם היו עדי שקר.

⁷ ואין לתרץ, שמדובר שאינו אומר במפורש שהעדים המזימים היו שקרנים. שא"כ גם מצד חיוב דינא דגרמי יש לומר שיתחייב עפ"י הודאתו גם לר"ע, כיוון שאינו טוען שהעדים המזימים היו שקרנים.

⁸ כאמור לעיל בתחילת פרק ב, לענ"ד אין זה קטע נפרד אלא המשך לקטע הראשון. וכן לגבי הקטע השלישי.

דגרמי. ולכן מתרץ הרמב"ן שכוונת הגמ' היא, שכיוון שעדותו אינה מתבטלת, אין לקרותו עד זומם. ולכן נדחית ההעמדה של רבא⁹.

בקטע השלישי כותב הרמב"ן: "והא דא"ר עקיבא אין משלמין על פי עצמן, לא משכחת ליה אלא כשאומר החמנו, אבל לא כשאומר העדנו עדות שקר"¹⁰. נראה שקטע זה הוא סיכום של הנאמר לעיל. שהנפ"מ בין מ"ד ע"ז ממונא לר"ע שסובר דהוי קנסא, כאשר שילם הנתבע, היא דווקא כאשר אומר הוזמנו ותו לא, אך כאשר מודה שהעידו שקר - גם לר"ע חייב.

ומסביר זאת הרמב"ן: "וקסבר ר"ע מה שחידשה תורה לשלם ע"פ מזימין והאמינה אלו קנס הוא".

במשפט זה נראה למצוא את המפתח למה שנתקשינו לעיל. הרמב"ן כולל בתוך הגדרת הקנס, לא רק את עצם החיוב של העדים למרות שלא שילם הנידון, אלא גם את עצם העובדה שהאמינה התורה לאחרונים כנגד הראשונים, נחשב הדבר כקנס.

לפי זה מתורץ הקושי דלעיל. הרמב"ן סובר שלמ"ד ע"ז קנסא, כאשר הוא מודה שעדים הזימו אותם אך לא מודה שהעיד שקר אין לחייבו גם מדינא דגרמי, שכן גם הודאה זו נחשבת כמודה בקנס. מה שאין כן למ"ד ע"ז ממונא גם מה שהאמינה תורה לעדים האחרונים נחשב כממונא ולכן יש לחייבו עפ"י הודאתו, גם כאשר אינו מודה שהעיד שקר¹².

⁹ ובפ"ת, סי' לח ס"ק א, הביא משו"ת שבות יעקב שמסביר את פסק הרמב"ם שכותב שעדים זוממין היו קנסא ולכן כשמודים שהעידו שקר או שהחמו הם פטורים. ומתעלם הרמב"ם מחיוב דינא דגרמי ומסביר השבות יעקב, שדווקא כשהודה אחרי גמר דין, וקודם ביצוע הדין, פוטר הרמב"ם ואינו מחייב משום דינא דגרמי שטוען המודה שאם היו מקבלים את הודאתו לא היה נגרם הנזק. ואין לחייבו על נזק זה. אך הרמב"ן אינו סובר חילוק זה ולעולם נחשב הוא כגורם הנזק גם כאשר הודה קודם ביצוע הדין. ובסוף הקטע השלישי מביא הרמב"ן את הרמב"ם כחולק על שיטתו, ח"ל: "הרב ר' משה הספרדי ז"ל פוטר בהם אע"פ ששילם על ידן והודו".

¹⁰ בהמשך מביא הרמב"ן את דברי ר' חננאל בסוגיא. ובפשטות נראה שמביא את דבריו, שמתוך פירושו נראה שפירש אחרת את הקושיא וכנראה סובר שאין לחייב משום דינא דגרמי, וכן פירש בד"מ את הטור שהביא את הר"ח. ובש"ך, סי' לח ס"ק א, חולק על כך.

¹¹ לפי התיקון בהוצאת מכון התלמוד הישראלי השלם עם הערות הרב הרשלר זצ"ל. וכן בהוצאת חידושי הרמב"ן השלם. ובהוצאה הראשונה תיקן הר"ה ג א"ז מלצר זצ"ל: "לא משכחת לה אלא בשאין אומרים אלא החמנו בב"ד פלוני אבל לא העדנו שקר" ובהערה הוסיף "פירוש דהמזימין היו עדי שקר". ובהוצאות החדשות שהביאו את הערת הרב מלצר על הנוסח שהם תיקנו הווי טעות.

¹² אולי ניתן להסביר כך גם את דברי הריטב"א שהבאנו לעיל בהערה 2, ולומר שכוונתו במה שכתב: "ואע"פ דכי שילם נמי איכא הזמה ומשלמין" שהחידוש של התורה,

אמנם יש לבאר מה ההסבר בכך. מה פירוש החידוש הזה שמה שהאמינה תורה לאחרונים נחשב קנס¹³, וכיצד דבר זה תלוי במחלוקת אם ע"ז הוא קנסא או ממונא. ונבאר זאת להלן.
בהמשך כותב הרמב"ן:

א"נ יש לומר דאפילו לר"ע, אם שילם על פיהם, וא"א להחזיר ממון לבעלים ודאי משלמים בהזמה, ואפילו על פי עצמן. ולא אמרינן אין משלמין ע"פ עצמן אלא בגמר דין.

נ"ל שהרמב"ן כאן מעלה אפשרות חדשה, וחוזר הוא מחידושו הקודם, וסובר שאם שילם על פי העדים גם לר"ע הוא חייב בעצם העובדה שהודה שהזם, אפילו כשלא הודה שהעיד שקר. שגם לר"ע הגדרת הקנס היא רק במה שמשלמים, למרות שלא עשו מעשה, אך במה שמאמינים לאחרונים אין הדבר נחשב לקנס. ולכן הנפ"מ בין ר"ע לבין מ"ד ע"ז ממונא היא רק בגמר דין ולא כאשר היה חיוב של הנתבע¹⁴. עכ"פ לפי שתי האפשרויות שמעלה הרמב"ן נראה שאין הרמב"ן סובר כדעת הריטב"א לפוטרו משום הפה שאסר.

שמאמינים למוזימים, קיים גם כאשר שילם, אע"פ שאין כאן דין באשר זמם, וכפי שמבאר זאת הריטב"א בפירוש בסוף הדיבור. ומה שכתב ומשלמין אין כוונתו מצד חיוב כאשר זמם אלא מדינת דגרמי. ועל כך כותב הריטב"א: "כיוון דכי לא שילם נמי משלמים, קנסא הוא". כלומר חידוש זה להאמין לעדים המוזימין הוא קנסא. ולכן יפטר גם מחיובו מדינת דגרמי שאין לחייבו ע"פ הודאתו שהזם וכפי שאנו מסבירים כאן ברמב"ן.

ולפי זה נפרש כן גם ברמב"ן בקטע הראשון: ולעולם גם הרמב"ן סובר כריטב"א שחיוב ע"ז הוא רק בכאשר זמם. וכן מפרש הרב הרש"ל זצ"ל בהערה 45. ונלע"ד שפירוש זה קשה בריטב"א. שהרי לא הזכיר כלל, חיוב משם דינת דגרמי, אמנם על אף הקושי, ניתן לאמר כן, שהרי גם הפירושים הקודמים קשים הם. אך ברמב"ן לענ"ד קשה מאד להסביר כן. שכן רק בסוף הקטע הוא מחדש את החיוב משום דינת דגרמי. וז"ל: "אא"כ הודו באמת עדות שקר העדנו, הודאי משלמין. דלא גרע מדינת דגרמי בדין את הדין וכיצא בו. משמע שקודם לכן שכתב משלמין, לא חייבם מצד דינת דגרמי. וכן בסוף הקטע השלישי, שכתב: "א"נ יש לומר וכו'", "שלענ"ד שם הוא דן מצד דינת דגרמי. שם דווקא הוא מדגיש "וא"א להחזיר ממון לבעליו".

¹³ אמנם מצאנו שדעת רבא (בב"ק עב, ב לפי הסבר אחד בגמ' שעדים זוממין היו "חידוש" ולכן הוא סובר שהם נפסלים לעדות רק מכאן ולהבא, ולא למפרע. ואף שאב"י שם חולק וסובר שע"ז נפסל למפרע וכן נפסקה ההלכה, אין הכרח לומר שאב"י חולק על דברי רבא שע"ז הוא חידוש, אלא הוא רק חולק על המסקנה של רבא שבגלל זה יש לפוסלו רק מכאן ולהבא. אך עדיין קשה מדוע יהיה הדבר מוגדר בגלל זה כקנס וכיצד הדבר תלוי במחלוקת אם ע"ז הוא קנסא או ממונא.

¹⁴ וכן נראה שהנפ"מ אם היה חיוב אך אפשר להחזיר.

אמנם ניתן היה אולי לפרש את דברי הרמב"ן באי-נמי, כחוזרים ממה שכתב בקטע הראשון, ולחדש שבכאשר עשה, גם לר"ע הוא ממונא ולא מצד דינת דגרמי, אך נ"ל מצד ההקשר ומצד ההדרגה, "וא"א להחזיר ממון לבעליו", שכוונתו לדינת דגרמי.

ד. הסבר חידושו של הרמב"ן

כדי להסביר את חידושו של הרמב"ן (באפשרות הראשונה שהעלה), נראה לעמוד על הסבר המחלוקת אם ע"ז הוא קנסא או ממונא.

ונראה להסביר שמ"ד עדים זוממין ממונא סובר שאע"פ שלא היה עדיין תשלום כיוון שנגמר הדין נחשב הדבר כאילו כבר נעשה ולכן נחשב הדבר ממונא שמשלם בדיוק לפי גובה הנזק שנחשב כנעשה¹⁵.

לעומת זאת ר"ע שסובר ע"ז קנסא אינו סובר סברא זו ולכן נחשב חיוב הע"ז כקנסא. ואם נשאל מדוע בכל אופן קנסה התורה? נשיב: כדי שיהיה בכך להרתיע עדים שיחששו להעיד עדות שקר¹⁶. וכמו שמצינו בגמ' ב"ק טו,א המסבירה למ"ד פלגא נזקא קנסא שסתם שוורים בחזקת שימור וקנסה התורה את הבעלים "כי היכי דלנטריה תוריה". ולפי הסבר זה, ניתן לומר שסובר שגם עצם העובדה שהאמינה התורה לעדים האחרונים הוא מאותו טעם כדי שתהיה בכך הרתעה לעדים שיחששו להעיד עדות שקר. שאם לא היה הדין שנאמין לעדים המזימים לא הייתה אפשרות להוכיח שהעדים הראשונים הם עדים שקרנים¹⁷.

נראה להוסיף לדברים דלעיל, את דברי הרב זצ"ל בבאר אליהו על סימן א אות כא בסופו ח"ל:

וכפי שהסברנו. ולפי האפשרות שהועלתה לעיל בהערה 12 כל הדין בהערה זו לא שייך.

¹⁵ ואפילו אם נסביר (כדעת הריטב"א) שאף בממון אנו אומרים כאשר זמם ולא כאשר עשה, עדיין ניתן להסביר את ההסבר דלעיל, שניתן לומר שחיובם הוא מפני שגמר דין נחשב כאילו עשה, אך אם היה עשה בפועל גזירת הכתוב שהם פטורים (וע' רמב"ן דברים יט, יט ביחס לדין הרגו אין נהרגים).

וכעין זה כותב האור שמח, הלכות עדות פי"ח ה"ו, להסביר את חיוב העדים במלקות משום לא תענה אע"פ דהוי לאו שאין בו מעשה. ומסביר האור שמח שלאחר גמר דין נחשב כאילו נעשה מעשה. ולכן חיובם דווקא לאחר גמר דין ולא קודם לכן. וע' חזו"א ב"ק יח, יב.

יש לציין שבקובץ שעורים לכתובות אות קז-קח וכן בקובץ ביאורים למכות אות ח, יש הסבר אחר לדעה הסוברת ע"ז ממונא.

¹⁶ וזו המשמעות בפשטות לדין עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות. וכן לדברי תוס', ב,א ד"ה "מעידין" (הראשון), שבמה שמקבלים מלקות, הוי כעדות שאתה יכול להזימה.

¹⁷ אמנם הטור בס"י לח כותב סברא מדוע העדים האחרונים נאמנים, ח"ל: "ומפני זה האחרונים נאמנים, כיוון שמעידין על גופן של העדים והוי כאילו העידו עליהן שהרגו הנפש או שחללו שבת, והן אינן נאמנים על עצמן לומר לא עשינו כך וכך".

אלא שי"ל כיוון דעדים זוממין חידוש הוא¹⁸, י"ל שדווקא מצד הקנס האמינה התורה לאחרונים. אבל צד ההיזק שעשה לחבירו חוזר הדין לסברא דתרי ותרי נינהו, מאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני.

הסבר דבריו: מה שהאמינה התורה לאחרונים הוי קנס כמו שהבאנו בשם הרמב"ן, רק לצורך קיום דין כאשר זמם, אך לגבי בירור האמת לגבי חיובי נזיקין, נשארים אנו בסברא הפשוטה של תרי ותרי, ואין לנו לקבל את דברי העדים האחרונים כאמת מוחלטת.

לסיכום: החידושים ההלכתיים העולים מהבירור דלעיל עפ"י שיטת הרמב"ן בדעת ר"ע הם:

- א. כשמודה שהזם אך לא מודה שהעיד שקר אינו משלם גם לא מדינא דגרמי, משום שנחשב כמודה בקנס.
- ב. גם כאשר אנו יודעים מההזמה שלא עפ"י הודאתו כגון הבי"ד שבפניו הם הזומו, גם כן אין לחייב את העדים המוזמים מצד דינא דגרמי לפי המבואר בדברי הרב זצ"ל.
- ג. אם לא נחדש את החידוש של הרב ונאמר שאין לחלק בדין שחידשה התורה שיש להאמין לעדים המזימים, עכ"פ בזמן הזה שאין דנים דיני קנסות, נראה, שאין לחייב את העדים המוזמים כאשר אינם מודים שהעידו שקר, משום דינא דגרמי, שעכ"פ הוי קנס במה שנאמין לאחרונים ואין דנים דיני קנסות בזמן הזה.

ה. ביאור הגר"א בחו"מ סי' א אות כב

בסימן א סע' ד על דברי השו"ע, שדינא דגרמי דנים אותם דיינים שאינם סמוכים בא"י, מוסיף הרמ"א: "עדים שהעידו עדות שקר והזומו, והוציאו ממון על פיהם, ואי אפשר למיהדר דנין אותם ומחייבים אותם לשלם".

על פסק הרמ"א כותב הגר"א:

דלא כר"ע מדרחיק במכות דף ג' לר"ע דווקא באומר חויבנו ממון ולא אוקים כה"ג. וכן מוכיחין כמה סוגיות אבל הרשב"א בתה"א ס' רפ"ח פסק כר"ע, דרבה ור"נ מפרשי טעמי' במכות שם. וקאמר תדע משמע דדבר ברור הוא ע"ש.

בחלק הראשון של דברי הגר"א הוא מוכיח מסוגייתנו שדין הרמ"א לחייב ע"ז מדינא דגרמי אינו לפי ר"ע, שאם היה חיוב מדוע אין הגמ'

¹⁸ וכפי שכתבנו בהערה 13 שגם בדעת אב"י כב"ק עב,ב ניתן לומר שסובר דהוי חידוש.

מסבירה את דברי רב יהודה אמר רב בדרך זו¹⁹. מתוך כך מבאר הגר"א שפסק הרמ"א מתבסס על כך שאין הלכה כר"ע, ואומר הגר"א שיש כמה סוגיות שמוכיחות כן, אך מנגד הוא מביא את הרשב"א שפוסק כר"ע וכפי ששמע מפשט סוגייתנו²⁰.

ויש לברר בדברי הגר"א:

א. מה הסברא בדבריו, מדוע חיוב העדים משום דינא דגרמי צריך להיות תלוי במחלוקת אם ע"ז הוא ממונא או קנסא²¹.

ב. הוכחת הגר"א דומה לקושיית הרמב"ן שהבאנו לעיל בפרק ג מדוע נדחתה העמדת רבא, ולא פירשנו את חיוב העד זומם, משום דינא דגרמי, ושם הבאנו את תירוץ הרמב"ן על כך. ויש לברר האם אפשר לפרש את הוכחת הגר"א גם אחרי תירוץ הרמב"ן.

ונראה לענ"ד לפרש את דברי הגר"א לפי היסוד שלמדנו בדברי הרמב"ן, שעצם מה שהאמינה התורה לעדים המזימים נחשב קנס. ולפי זה ניתן לפרש שכוונת הגר"א איננה על מקרה שהודה שהעיד שקר, שבמקרה כזה לכו"ע חייב מצד דינא דגרמי, אלא מדובר שאינו מודה אלא שבי"ד יודע שהעיד שקר מכח ההזמה של העדים, ועל כך חידש הגר"א שלר"ע הם פטורים לפי סברת הרב זצ"ל שהבאנו לעיל שלעניין דינא דגרמי אין המזימין נאמנים. או שבזמן הזה אינם נאמנים. וזוהי גם הוכחת הגר"א מהגמ'. שנתקשה מדוע לא העמידה הגמ' במקרה כזה שמודה שהזם יתחייב מצד דינא דגרמי, אלא מכאן שאף זה נחשב כקנס ולכן אינו מתחייב עפ"י הודאתו. ולכן הוכחת הגר"א קיימת גם אחרי תירוץ של הרמב"ן. שכן הרמב"ן מתייחס להעמדת הגמ' שאומר העדנו שקר. ואילו הגר"א הוכיח ממה שלא העמידה הגמ', כאשר אומר הזומנו ויתחייב עפ"י הודאתו מדינא דגרמי.

¹⁹ נראה שהגר"א סבר שהגמ' מעדיפה להעמיד את דברי רב יהודה אמר רב כר"ע דווקא, וכפי שעולה מהמשך הגמ'.

²⁰ לכאורה היה יכול הגר"א לציין גם את הרמב"ם והטור שפוסקים כר"ע.

²¹ וע' בבאר אליהו לרב זצ"ל בהסברו לדברי הגר"א עפ"י הדעה שדינא דגרמי הוא קנס דרבנן ולכן למ"ד ע"ז קנסא אין לחייבו גם משום דינא דגרמי.

ויחנן להסביר את דברי הגר"א, עפ"י ההסבר שהבאנו לעיל. שסברת מ"ד ע"ז היא ממונא היא משום שבכאשר זמם נחשב כאילו עשה. וא"כ מסתבר לומר שניתן להסביר כן, אם בכאשר עשה גופא הוא חייב מצד הנזק שעשה, אך אם גם בכאשר עשה צריך להיות פטור א"כ אם התורה מחייבת אותו בכאשר זמם (וכן בכאשר עשה) הרי זה קנס. ולפי זה ניתן לומר שר"ע שסובר ע"ז קנסא אינו חולק על החידוש שנחשיב את מה שזמם כאילו עשה, אלא סובר שגם בכאשר עשה יש לפוטרו משום שאין כאן חיוב של דינא דגרמי.

לפי הסברים אלו יוצא שגם כאשר מודים העדים שהעידו שקר עכ"פ לפי דעת הגר"א בר"ע יהיו פטורים, ולא כפי שכתבנו אנו במאמר.